

FASCINATIE VOOR EEN RUÏNE: DE GENTSE SINT-BAAFSABDIJ

Marc Hanson

Blijvende fascinatie

De hedendaagse belangstelling voor ruïnes is absoluut niet nieuw. Michelangelo en vele andere kunstenaars lieten zich inspireren door de talloze Romeinse bouwvallen. Rijke Britten trokken op tournee, onder meer naar het oude *Forum Romanum* en Pompeji en/of bewonderden de prachtige tekeningen van vervallen gebouwen van de hand van de 18de-eeuwse graficus Giovanni Piranesi. Later gingen Britten hun kasteelparken opluisteren met namaakruïnes en werden vervallen interieurs operadecors. Tijdens de 'romantische' negentiende eeuw kregen ook de ruïnes van de Sint-Baafsabdij in Gent bezoek van een groeiend aantal toeristen, voor wie beknopte stadsgidsen verschenen. Maar ook tekenaars, schilders zoals J.J. Wynantz, zowel beroeps als amateurs, en later ook fotografen (o.a. Edmond Sacré), hebben de Baafse ruïnes vereeuwigd. Hun aandacht ging vooral uit naar pittoreske en schilderachtige hoekjes van de stad en daarin paste de vervallen abdij perfect. Deze belangstelling sloot ook aan bij de interesse voor en de bestudering van het historisch erfgoed van het jonge België.

Na de Eerste Wereldoorlog verminderde de liefde voor de 'klassieke' ruïnes. Ze werd tijdelijk vervangen door de fascinatie voor de enorme nieuwe ruïnes die beide wereldoorlogen nalieten. In een periode van amper drie decennia werden hele dorpen, steden of stadsdelen tot enorme puinhopen herleid. Leper en Leuven, Rotterdam, Berlijn en Dresden staan symbool voor tientallen andere getroffen steden en dorpen. Deze laatste werden soms helemaal van de aardbodem weggeveegd. De uitvoerige herdenking van de Eerste Wereldoorlog bracht en brengt dit gevolg van oorlogen weer helemaal onder de aandacht. Na beide oorlogen was Europa bezaaid met deze heel andere ruïnes. De kunstwereld liet zich inspireren door gebombardeerde huizen en kerken, straten vol puin, hongerende vrouwen en kinderen. De resten van de concentratiekampen herinneren aan een ander vreselijk aspect van 1940-1945. Al deze 20ste-eeuwse ruïnes trokken (en trekken tot op vandaag) weer tienduizenden toeristen met zeer uiteenlopende motieven en bedoelingen.

Eigenlijk is de passie voor ruïnes nooit weggeweest, maar sinds het laatste kwart van de twintigste eeuw lijken vervallen gebouwen en interieurs van fabrieken, kantoren, verlaten mijnen, boerderijen, dierentuinen, pretparken, paleizen, kastelen, huizenrijen, cafés, theaters, bioscoopzalen, hospitalen

enz. meer dan ooit de verbeelding van vooral fotografen te prikkelen. Denken we aan de succesvolle tentoonstelling 'Abandoned places' over fabrieksruïnes in het MIAT in 2007 of de expositie in het Caermersklooster (2015) over vervallen cinemazalen (soms met een herbestemming) in de Verenigde Staten. We kunnen ook refereren naar schitterende boeken als 'Havana' van Robert Polidori, een van de bekendste ruïnefotografen of naar de ontelbare ruïnefoto's op het internet. Enkele jaren geleden werd in het Gentse MSK uit het bezit van de UGent bibliotheek een indrukwekkende selectie getoond van de ongelooflijke werken van Piranesi.

Afb. 1. Sint-Baafsabdij door A. Van Lokeren 1855

Aantrekkingskracht van een abdijruïne

Op een meer bescheiden wijze en op kleinere schaal merken ook de vrijwilligers van de vzw Buren van de abdij het elke zondag: soms bevlogen bezoekers tekenen, schilderen of fotograferen de abdijruïnes, vragen duiding of geven er zelf. Ook hun impressies zijn vaak interessant om horen. Vanwaar die aantrekkingskracht, die interesse?

Een ruïne als de Sint-Baafsabdij is tegelijk minder dan de abdij in volle glorie (zie Panoramisch Gezicht van Gent van '1534'), maar ook meer. Door de overwoekerde stenen, de verweerde kapitelen, de (deels) begroeide muren enz., ontstaan er vormen en een sfeer die er vroeger niet waren. Een abdij die zo oud is en aangetast door de tand des tijds, is te oud om haar weer 'nieuw' te maken. Daarom is het wellicht wenselijk dat ze min of meer in deze toestand blijft en dat men het natuurlijke verouderingsproces zijn gang laat gaan. Oude gebouwen verouderen mooi, net als sommige senioren. Bij betonnen constructies is dat veel minder het geval. Er is weinig aantrekkelijks aan betonrot. Oude, vervallen gebouwen zijn per definitie imperfect en vormen zo een tegenwicht voor de technologische perfectie die in onze tijd hoog in het vaandel staat.

De abdijruïne spreekt sommige bezoekers vooral aan als symbool van de tijdelijkheid van de vroegere opdrachtgevers en de vergankelijkheid van hun bouwwerken, hoe indrukwekkend ook ze ooit waren. Ze zijn gefascineerd door de manier waarop de tijd alles wijzigt en verslijt. Of door de wijze waarop de natuur weer de overhand krijgt op de cultuur. Niet toevallig zijn er geregeld ook natuurgidsen die het publiek helpen deze natuur te ontdekken. Een ruïne vormt een eigen ecosysteem dat dieren en planten aantrekt die houden van rust en schaduw en die met weinig tevreden zijn. Zo hebben bloemen en planten zoals het muurleeuwenbekje aangepaste wortels die zich nestelen in de kalkspecie. Schimmels, mossen en varens houden van de luwte en de schaduw. Kleine dieren zoals spinnen, hagedissen, vlermuizen, padden en mussen voelen er zich thuis. Niet enkel planten en dieren vinden er rust. Veel bezoekers genieten van de weldadige stilte zo vlakbij het drukke stadscentrum. Veel 'abandoned places' waren gebouwen waar ooit (veel) lawaai was en waar nu complete stilte heerst. De abdij vormt een uitzondering. Daar was en is het meestal stil.

Ruïnes zijn ook een deel van ons collectief geheugen. Enige (historische) verbeelding kan leiden tot nieuwsgierigheid naar het vroegere leven van de ruïne, tot een zekere opwindning bij het betreden van een zeer beladen plek. Zelfs een beperkte historische kennis ervan komt dan goed van pas. Twee tragische gebeurtenissen laten de historisch geïnformeerde bezoeker gemakkelijk meeleven met de abdij en haar vroegere bewoners: de verwoesting van de abdij door de Noormannen in 879-880 en de afbraak ervan op bevel van Karel V in 1540. Wat in de loop van vele jaren moeizaam werd opgebouwd,

werd in recordtempo vernield en de plek kreeg bovendien een militaire bestemming. Er kwam een dwangburcht op bevel van een machtige heerser en uiteraard zonder inspraak van de 'slachtoffers'. Het is niet moeilijk zich de paniek, het ongeloof, de machteloosheid of de woede van de parochianen voor te stellen, die kort voordien noodgedwongen hun vertrouwde parochiekerk hadden verlaten. Vergelijkbare gevoelens overvielen ongetwijfeld de kanunniken die de abdijkerk moesten verlaten, die daarna grotendeels tegen de vlakte ging.

Toch bewaard gebleven

Achteraf gezien is het een klein mirakel dat er überhaupt een ruïne bewaard bleef. De calvinisten sloopten een deel van het militaire complex, maar het hart van de abdij lieten ze ongemoeid. Toen de vesting op het einde van de achttiende eeuw haar militaire functie verloor, werd besloten tot de ontmanteling ervan en de systematische verkaveling en verkoop van het grote terrein. Weer bleef de abdijkern overeind. Met de urbanisatie en de industrialisatie van de Machariuswijk vanaf de negentiende eeuw dreigde opnieuw gevaar. Waarom de (dure) steenmassa van de instortende laatgotische kruisgang en van andere abdijresten niet gebruiken voor nieuwe gebouwen? Waarom die steenmassa niet inruilen voor nieuwe bewoning?

48

Ondertussen waren August Van Lokeren, een enthousiaste amateurhistoricus en liberale schepen van Gent, en zijn medestanders in actie gekomen. Gedreven door een sterk historisch besef en een romantische bewondering voor de ruïne, riepen deze gegoede burgers-intellectuelen een halt toe aan de verdere afbraak van dit waardevol patrimonium. Geheel in de geest van de tijd stouwden zij de ruïne ook nog eens vol met architectonische overblijfselen en decoratieve stenen voorwerpen afkomstig van opgravingen en afgebroken Gentse gebouwen. Lag immers ook het *Forum Romanum* niet bezaaid met gebroken zuilen, kapotte beeldhouwwerken, overwoekerde trappen en muurresten om nog niet te spreken van al die andere historische plekken in het oude Rome? Een nieuw museum, het historisch steenmuseum, was geboren.

Besluit

Concluderend mogen we stellen dat de ruïne van de Sint-Baafsabdij van de totale afbraak werd gered door enkele bevlogen 19de-eeuwse burgers-romantici met een groot historisch besef. Tien jaar geleden (2007) was er een burgerinitiatief nodig om de site weer toegankelijk te maken. Dit heeft het stadsbestuur via de dienst 'Historische Huizen', die nog verscheidene andere Gentse musea beheert, gestimuleerd om op de historische site meer initiatief te ontwikkelen (bijvoorbeeld concerten, tentoonstellingen). De vzw Buren van de Abdij had het voorbeeld gegeven. Het is op dit ogenblik nog niet echt duidelijk welke weg stadsdienst hier in de toekomst vooral wil volgen. Sommige initiatieven zitten nog in de pijplijn.

Afb. 2. Sint-Baafsabdij door A. Van Lokeren 1855

Afb. 3. Sint-Baafsabdij door A. Van Lokeren 1855

Wel is duidelijk dat de bezoekers zich om zeer uiteenlopende redenen door de oude ruïne aangetrokken voelen. Ze beschikt over ruime troeven om een gevarieerd hedendaags publiek aan te spreken. Ze dwingt zelfs een zeker respect af. Het valt bijvoorbeeld op hoe weinig zwerfvuil er wordt achtergelaten. Pas recent, in de zomer van 2017, hebben vandalen voor het eerst nogal wat schade toegebracht aan dit oude patrimonium. Hopelijk blijft deze vernieling de uitzondering op de algemene regel van respect en waardering voor dit waardevolle erfgoed.

Noot

Deze bijdrage is geïnspireerd door het werk van Midas Dekkers (1988) *De vergankelijkheid*, Olympus, Amsterdam/Antwerpen (vooral de hoofdstukken 2, 6 en 8). Stimulerend waren ook de vele gesprekjes met bezoekers van de abdij op zondag.

In recente jaren hielden de Buren van de Abdij iedere zondag vanaf Pasen tot eind oktober een onthaalstand in de abdijsruïne. Dankzij de stadsdienst Historische Huizen is de site in die periode nu ook open op vrijdag- en zaterdagmiddag (14.00-18.00 uur).

50

De afbeelding van de ruïnes is afkomstig uit Van Lokeren, A. (1855). *Histoire de l'Abbaye de Saint-Bavon et de la Crypte de Saint-Jean à Gand*, Gent. De tekeningen van de hand van de auteur werden gelithografeerd door drukker-uitgever-lithograaf L. Hebbelinck.

Gedenkplaat August Van Lokeren in de Sint-Baafsabdij, Gent